

Олександра САВЧЕНКО,
академік НАПН України

Методичний аналіз навчального комплексу з предмета "Літературне читання" для 3 класу

Впровадження оновленого змісту предмета "Літературне читання" зумовлює необхідність розгорнутого аналізу змісту і структури підручника, а також складників навчального комплексу. Нагадаємо, що і в зв'язку із зміною назви і змісту предмета відповідно уточнено його мету і завдання. Зокрема, мета предмета "Літературне читання" для всієї початкової школи полягає у розвитку дитячої особистості засобами читацької діяльності; формуванні читацької компетентності учнів; їх ознайомленні з дитячою літературою, підготовці до систематичного вивчення курсу української літератури в основній школі; вихованні цінностей (національних, громадянських, морально-етичних, естетичних, інтелектуальних).

Підручник є ядром навчального комплексу. Саме він є базисом для виконання завдань програми.

Тому підручник є *багатофункціональним*. Він виконує функції: інформаційну (знання про навколишній світ, способи діяльності, ціннісно-оцінні), мотиваційну, виховну, розвивальну (розвиток психічних процесів, формування ключових і предметних компетентностей), ілюстративну (малюнки, заставки до розділів, тем, форзаці; система знаків для орієнтування в масиві текстів розділу; репродукції картин, портрети письменників тощо); контролювальну (система завдань для самоперевірки, самооцінки). Інноваційним результатом впровадження нової програми є набуття учнями ключових і предметних компетентностей. Предмет "Літературне читання" і зміст підручника мають відповідний потенціал для цілеспрямованого формування в учнів *ключових компетентностей* (уміння вчитися, комунікативної, загальнокультурної, соціальної) і предметної-читацької компетентності. Ключові та предметна компетентності набуваються шляхом взаємодії таких структурних елементів: знань, умінь, навичок, індивідуального досвіду читацької діяльності, ціннісних ставлень учнів до її процесу і результату. Саме тому компетентність є інтегрованим утворенням.

Ключові і предметна компетентності формуються у процесі реалізації усіх змістових ліній програми: *коло читання, формування і розвиток навички читання; літературознавча пропедевтика; досвід читацької діяльності; робота з дитячою книжкою; робота з інформацією; розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного.*

Щоб доповнити зміст підручника "Літературне читання", виданого в одній книзі, повніше реалізувати завдання, зазначені у навчальній програмі, створено навчально-методичний комплект, який побачив світ у Видавничому домі "Освіта" у 2014 році. Крім підручника, – це навчальний посібник для учнів "**Я люблю читати**" (автор О.Я.Савченко), **робочий зошит** (автор В.О.Мартиненко). Якщо у шкільній бібліотеці недостатньо книжок для самостійної роботи учнів з дитячою книгою, доцільним для уроків позакласного читання буде створений нами посібник-хрестоматія "**Моя домашня читальня**". Вчителям запропоновано методичний посібник.

Проаналізуємо зміст і структуру підручника для 3 класу.

Його зміст охоплює 10 розділів:

1. Цікава книга природи.
2. Від слова – до книги (теми "Мова – дивний скарб", "Похвала книгам").
3. З чистого джерела народної творчості .
4. Літературні казки й п'єса-казка.
5. Байки.
6. Світ дитинства у поезії і прозі (теми "Поетичні твори", "Прозові твори").
7. Тарас Шевченко: сторінки життя і творчості.
8. Із скарбниці казкарів світу.
9. Прийди, весно, з радістю!
10. Візьму перо і спробую.

Як бачимо, у визначенні тематики змісту підручника зберігається тематична наступність із другим класом. Зокрема, простежується розвиток тем з усної народної творчості, читання поетичних і прозових творів, ознайомлення з творчістю Тараса Шевченка, авторськими казками, розвиток дитячої творчості, які безумовно вивчатимуться на іншому рівні. Нова тематика читання – *образ книги, як невичерпної скарбниці знань і естетичних почуттів. Це книга – природи і рукотворна книга*, зміст яких розкриває дітям красу і мудрість пізнання людиною світу природи і суспільства. Тому образ чарівної книги і зображено на обкладинці підручника, а також на початку кожного розділу

Цілісність змісту і структури підручника забезпечено його можливостями щодо реалізації всіх змістових ліній, певним взаємозв'язком між розділами, а також ритмом побудови книги. Зокрема,

кожен розділ має усталену структуру: назва, ілюстрована заставка у вигляді казкової книги, з-поміж сторінок якої "виглядають" персонажі творів, що є у розділі; звернення до учнів – настанова щодо опрацювання розділу, позатекстові компоненти (запитання, завдання, алгоритми виконання деяких видів читацької діяльності, супровідний ілюстративний матеріал), узагальнення і самоконтроль через виконання учнями завдань блоку "Перевір свої досягнення", розміщеного на останній сторінці розділу.

Розкриємо основні методичні настанови щодо реалізації у підручнику кожної змістової лінії навчальної програми, що має слугувати орієнтиром учителям у розробленні методики уроків.

Коло читання.

Текст – основа формування читацької компетентності учнів. Тому процесу відбору текстів для підручника ми надавали пріоритетного значення. При цьому врахували такі *критерії якості текстів*: доступність змісту, його художня виразність, розвивальний і виховний потенціал, обсяг творів, їх можливість для смислового і структурного аналізу.

Важливо було також передбачити емоційний вплив та інформаційну новизну змісту творів відповідно до потреб сучасної дитини; врахувати гендерний підхід, щоб дійовими особами були як хлопчики, так і дівчатка.

Окрім *основних* текстів, у змісті підручника є *додаткові та пояснювальні, а також позатекстовий компонент*. Коротко проаналізуємо кожен вид текстів.

У 3 класі коло читання дещо розширюється за жанрами і персоналіями, але підручник збільшено лише на 1 друкований аркуш, що звужує коло авторів. Саме тому ми радимо залучати на уроках матеріал посібників для дітей "Я люблю читати", а для уроків позакласного читання посібник-хрестоматію "Моя домашня читальня", якщо у школі немає у достатній кількості книжок для самостійного читання.

У підручнику учні прочитають такі види основних текстів:

- Художні твори (народні й авторські; поетичні і прозові);
- Науково-художні (адаптовані та неадаптовані).

Коло творів усної народної творчості складають *малі фольклорні форми*: дві чарівні казки, українські народні пісні (дитяча пісенька, жартівлива, календарно-обрядова); прислів'я, скоромовки, загадки. Окрім цього, в інших розділах уміщено 14 прислів'їв, які за своїм змістом перегукуються з головною думкою прочитаних творів.

Найбільша питома вага у змісті підручника належить авторським творам: поетичним і прозовим.

Поетичні твори різноманітні за змістом, формою, обсягом. Так, третьокласники читатимуть 40 поезій різного обсягу і тематики. А саме:

- Вірші пейзажні (Тарас Шевченко, Леся Українка, Олександр Олесь, Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Микола Сингаївський та ін.);

- вірші ліричні про настрій і почуття автора, дійових осіб (Тарас Шевченко, Ліна Костенко, Олександр Олесь, Леся Українка, Наталя Забіла, Катерина Перелісна, Степан Жупанин, Анатолій Качан, Анатолій Костецький та ін.);

- вірші-діалоги (Леся Українка, Дмитро Павличко, Тамара Коломієць, Лідія Повх, Андрій М'ястківський);

- вірші гумористичні (Грицько Бойко, Анатолій Костецький, Іван Світличний);

- віршовану казку (Вадим Скомаровський);

- вірші-байки (Леонід Глібов);

- віршована п'єса-казка (Олександр Олесь);

- віршовані загадки, скоромовки, веснянки. (Грицько Бойко, Леся Мовчун, Наталя Хаткіна).

Як бачимо, у 3 класі діти вперше ознайомляться із байками і п'єсою-казкою як новими жанрами.

Хоча поетична складова у змісті підручника досить потужна, однак, порівняно із 2 класом, кількість віршів дещо зменшилася. Це зумовлено потребою збільшити кількість і обсяг прозових творів, зокрема науково-художніх і довідкових текстів (всього їх у підручнику 40). Авторами творів є визнані майстри слова – Василь Сухомлинський, Олесь Донченко, Алла Коваль, Оксана Іваненко, Андрій Дімаров, Юрій Ярмиш, Всеволод Нестайко, Олег Буцень, Ярослав Стельмах, Василь Скуратівський та інші.

Художні прозові твори це: авторські казки, оповідання, уривок з повісті "Найкращий намет" Я.Стельмаха – "Ловись, рибко"! Уривок з повісті "Лісничиха" О.Донченка – "Лісовою стежкою"; уривок з роману О.Іваненко "Тарасові шляхи" – "Тарас у наймах". Жанрова і тематична різноманітність дозволяє вчителю розширити читацький досвід дітей, звернути увагу на зв'язок теми творів з особистістю автора, навести цікаві факти з історії написання книги, привернути увагу до її різних видань.

У змісті підручника є 10 науково-художніх і довідкових текстів, за якими учням доцільно виконувати завдання на пошук нового, постановку запитань до тексту, зв'язок із життєвим і читацьким досвідом, знаходження нової інформації, нових суттєвих ознак явища, поняття, визначення зв'язку між частинами твору.

Важливою особливістю змісту підручників для початкової школи ми вважаємо наявність у кожному класі матеріалу для ознайомлення молодших школярів із життям і творчістю українських письменників-класиків.

Вчитель має дотримуватись міри у розкритті цих тем, передбачати взаємодію різних видів мистецтва,

не забувати про перспективи їх вивчення у наступному класі, на уроках позакласного читання, у проектній діяльності. Передусім маємо на увазі ознайомлення молодших школярів із життям і творчістю видатних письменників у 3 класі: *Тарас Шевченко, Леся Українка, Леонід Глібов, Ліна Костенко*. Емоційно, образно, але обов'язково доступно і значуще для сучасної дитини слід торкатися їхньої багатой і різнопланової спадщини.

Стосовно вивчення творів зарубіжної літератури відповідно до вимог програми у підручник дібрано широко відомі твори казкарів європейських країн: "Шипшинка" братів Якоба і Вільгельма Грімм, "Пригоди Піноккіо" Карла Коллоді, "Про Карлсона, що живе на даху" Астрід Ліндгрен, "Як Незнайко складав вірші" Миколи Носова.

У змісті підручника "Літературне читання" є значна кількість додаткових текстів, що мають різні функції, місце розташування і обсяг. Передусім це створені нами *настановчі тексти*, які передують вивченню кожного розділу і теми. Їх функції: мотивація учнів до вивчення нового, зв'язок із раніше вивченим матеріалом, загальна інформація для дітей (і вчителя) щодо мети і результатів опрацювання творів. Як правило, ці настановчі тексти мають три структурні елементи. Наприклад, до першої теми "Цікава книга природи" діти читають такий текст:

"Книга природи напрочуд велика і різнобарвна. Не злічити її сторінок – зелених лісів, синіх річок, бездонного неба, духмяних квітів... А скільки в ній різних героїв, що живуть за своїми законами, мають власну мову!

Письменники розповідають про природу так, що їхні спостереження, думки і почуття стають для читачів цікавими відкриттями, пробуджують уяву, спонукають до роздумів.

Читаючи твори, звертай увагу, як по-різному описано осінь, ліс, вітер, які слова вжито, щоб передати різні стани природи, настрої людей".

Як бачимо, настановчий текст містить три взаємозв'язані абзаци, зміст яких заохочує третьокласників до читання, прогнозує і мотивує їхню читачку діяльність, орієнтує на очікувані результати.

Доцільно привчати дітей до уважного прочитання і осмислення кожної настанови, щоб вони звертались до цих орієнтирів під час завершення вивчення теми, зіставляючи свої досягнення з тими, що були висловлені на її початку. Додатковими є також створені нами короткі тексти, які змістовно і мотиваційно готують дітей до вивчення мікротем у середині розділу чи теми. Наприклад, *короткі розповіді про автора або його книгу, що далі читають діти*. Кількаразове читання учнями одного автора дозволяє дітям запам'ятати їхні імена, прізвища, основні відомості з життя, зрозуміти зв'язок *"тема –*

автор". Отже, зміст підручника побудовано за *принципами*: тематично-жанровий, літературознавчий з елементами монографічного вивчення життя і творчості письменників-класиків і визнаних майстрів літератури для дітей; естетичний, комунікативно-мовленнєвий.

Наступні змістові лінії програми методично реалізуються через *апарат орієнтування у тексті і позатекстовий компонент підручника*. Це: запитання, завдання, пам'ятки-алгоритми й ілюстративний матеріал; блоки для самоконтролю і самоперевірки (Чи уважно ти читав? Перевір свої досягнення).

Формування і розвиток навички читання третьокласників мають на меті удосконалення як технічної (правильність, спосіб читання, виразність, темп), так і смислової сторін читання, що тісно взаємозв'язані. У 1–2 класі, як відомо, в учнів інтенсивно формуються якості читання вголос. У 3 класі пріоритетна увага надається формуванню *читання мовчки*, яке здійснюється "очима", характеризується активізацією процесів розуміння і засвоєння прочитаного, зростанням темпу читання. Нагадаємо, що у 3 класі показники темпу читання вголос 65–70 сл./хв. (I семестр) і 75–80 сл./хв. (II семестр);

З II семестру перевіряємо навичку читання мовчки: I семестр – 85–100 сл./хв., II семестр – 95–100 сл./хв.

Які передумови для реалізації цих завдань створено у підручнику? Як засвідчив досвід роботи у 2 класі за нашим підручником, значно удосконалюють правильність читання попереднє вправляння учнів у читанні *"важких слів"*, широке використання наголосів; читання *"злитих речень"*, удосконалення навички за завданнями з робочого зошита.

Окрім того, у підручнику для 3 класу урізноманітнено завдання щодо вибіркового читання. А саме: читання з метою пошуку у тексті ознак поняття, явища, події, характеристики зовнішності дійової особи, опису стану персонажа, ставлення автора до описаного; пошук епізода тексту до малюнка тощо. Удосконаленню навички читання за ознакою виразності сприяє залучення дітей до різних видів підготовчих вправ. Наприклад, перш ніж читати вголос вірш К.Перелісної "Осінні танці", учні перечитують його напівголосно, щоб з'ясувати, який настрій слід передати, які рядки потрібно вимовляти наспівно, а які – у швидкому темпі. Після цього аналізу відбувається вправляння в інтонаційному читанні, коли діти передають різний настрій і темп мовлення.

Благодатним матеріалом для розвитку правильності і швидкості читання є вправляння у вимові скоромовок (про це у підручнику є поради дітям), виконання відповідних завдань робочого зошита.

У 3 класі серед завдань до тексту помітно збільшується перечитування з метою визначення *структури твору і його розуміння*, що є необхідним для розвитку усвідомленого читання. Наприклад, це з'ясування значення слів, пошук кількості абзаців, найбільшого і найменшого, поділ тексту на частини і добір заголовків, перечитування тексту з метою постановки запитань, знаходження у тексті речень, де є ім'я персонажа, про що це свідчить і таке інше. Для розвитку швидкості читання у підручнику запропоновано кілька завдань змагального характеру. Наприклад, хто швидше знайде у тексті речення, у яких є такі вислови: *дивовижної форми і краси; хитромудру будову; працювати треба не поодиноці* (с. 27). Таких завдань учням слід виконувати значно більше, тому за аналогією рекомендуємо вчителям їх формувати до різних творів.

У змісті підручника є три пропозиції щодо організації проектної роботи учнів, що розширює коло читання третьокласників, сприяє умінню вчитися. Зокрема, до розділу "Від слова – до книги" – проект "*Дружба з книгами – це свято*" (с. 35); до розділу "Літературні казки і п'єса-казка" – проект – "*Таємниці театру*" (с. 91); до розділу "Тарас Шевченко: сторінки життя і творчості" – проект "*На шляху до Тараса Шевченка*" (с. 139).

Зазначу методичні особливості, які стосуються способів виконання проектів. Вони виконуються у I і II семестрах, у цій роботі слід передбачити участь усіх дітей класу через колективні, групові та індивідуальні завдання. Дуже важливо, щоб кожен учасник, кожна група мали доступне цікаве завдання із чітко встановленим часом для виконання. Міні-дослідження може здійснюватися у класі, бібліотеці, вдома, в музеї; доцільною, з нашого погляду, є тривалість підготовки 2–3 тижні. Важливо активно використовувати міжпредметні зв'язки (музика, мистецтво, українська мова; сходинок до інформатики); активно залучати життєвий досвід дітей і можливості сімейного читання; краєзнавчі знання, запрошувати на презентації цікавих людей.

У підручнику учні знайдуть підказки щодо здійснення *кроків міні-дослідження*: висування ідей проекту, обговорення пошуку ресурсів, їх опис, обговорення, ілюстрування тощо. Наприклад, до проекту "Дружба з книгами – це свято" можливий такий перелік запитань, які орієнтують дітей на пошукову роботу: знайди твори, у яких славлять книгу. Які книжки люблять читати твої рідні? Вчителі? Про яку улюблену книжку ти б хотів розповісти однокласникам? Які пам'ятники дитячій книзі є у світі? А який ви разом можете придумати? Яку книжку можете зробити власними руками?

Підкреслимо, що через проектну діяльність *розширюється читацький простір дітей, а отже збага-*

чується культурний і читацький досвід. Цьому сприяє інформація у підручнику про електронні адреси сайтів Державного музею книги і друкарства України (м. Київ), Національного музею Тараса Шевченка (м. Київ), обкладинки книжок відомих авторів, історичних пам'яток, картин художників. Такий матеріал сприяє формуванню усіх ключових компетентностей, а особливо загальнокультурної.

Літературознавча пропедевтика у 3 класі здійснюється у процесі читання третьокласниками творів різних жанрів і авторів. Її основна мета – літературний розвиток учнів. Зміст цієї роботи, як і в 2 класі, розгортається за тими ж напрямками, але більш різноманітно, з цілеспрямованим досягненням зазначених у програмі державних вимог до засвоєння цієї змістової лінії.

Це передбачає включення до методичного апарату підручника системи літературознавчих завдань, які учні виконують *перед читанням твору, у процесі і після читання*. Наприклад, до вірша Ліни Костенко "Вже брами літа замикає осінь" (с. 9) доцільною є така послідовність завдань. Перед читанням учитель з'ясує, які твори про явища осінньої природи діти вже читали у цьому розділі, про що саме, хто їх автори. Що вони знають про поетесу Ліну Костенко? Яку віршовану казку цього автора читали у 2 класі? Які вірші? Ліна Костенко дуже любить і відчуває природу, вміє цікаво, образно про це розповісти читачам.

Далі вчитель звертає увагу учнів на зміст заголовка, який створює сильний образ переходу природи з однієї пори до іншої.

Перед заголовком вірша є орієнтир для сприймання змісту твору – "*осінній настрій*", а у тексті виділено слова, які найсильніше передають настрій і звуки осені: *задощило, захлюпало. Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось*.

У процесі читання і осмислення твору діти висловлюють враження від прочитаного: які картини постають у твоїй уяві, коли читаєш вірш? Як ти зрозумів вислів: *осінь погубила у небі журавлині ключі*? Який настрій вони викликають? У якому темпі та з якою силою голосу їх краще прочитати? Які звуки у виділених словах підкреслюють осінній настрій твору? Після читання вірша учні малюють словесні картини, називають образні вислови.

Інший приклад – опрацювання науково-художнього оповідання "Осіння гра" (с. 10–11). Хто його автор? Які твори цього письменника ви вже читали? Що нам підказує заголовок?

Поряд із заголовком орієнтир на сприймання змісту – *опис персонажа*, що націлює читача на усвідомлення того, що головний персонаж оповідання – білка. До тексту вміщено малюнок, який

ілюструє рух білки. За завданнями підручника діти простежують послідовність дій звірятка, яке готується до зими, встановлюють причиново-наслідкові зв'язки, знаходять слова, які засвідчують ставлення автора до білочки.

Як бачимо, запропоновані завдання привертають увагу учнів до різних елементів літературознавчих знань. Цій меті слугують орієнтири щодо сприймання нових творів, які розміщено зліва від назви твору. Наприклад, *відповідальність* (с. 12; с. 13); *образи природних явищ* (с. 15); *безцінний скарб* (с. 19); *народний герой* (с. 47); *дивовижні перевтілення* (с. 50); *позитивні і негативні персонажі* (с. 71.); *право бути іншим* (с. 77); *сила уяви* (с. 105); *чарівний персонаж* (с. 109); *головна думка* (с. 114); *вчинок персонажа* (с. 115); *смішне і повчальне поряд* (с. 117); *пейзажна лірика* (с. 137); *сила чарів* (с. 142); *вчинки головного героя* (с. 147); *характер персонажа* (с. 153); *казка природи* (с. 162); *звуконаслідування* (с. 166); *почуття* (с. 169). Такі орієнтири створюють у дітей відповідне очікування від читання, полегшують розпізнавання певних настроїв, понять, рис персонажа, художніх прийомів під час сприймання і осмислення твору, що складає передумови для засвоєння елементарних літературних уявлень, понять та соціально-культурного розвитку дітей.

У 3 класі продовжується ознайомлення учнів з авторами прочитаних творів. Про Тараса Шевченка, Лесю Українку, Леоніда Глібова, Василя Сухомлинського, Всеволода Нестайка діти читали у 2 класі, а тепер зміст розповідей про них актуалізується і доповнюється новими фактами. Саме на це слід звернути увагу третьокласників. (Що ви вже знали про письменника? А про що дізналися вперше?).

Про українських письменників – Олександра Олеса, Миколу Сингаївського, Грицька Бойка, Михайла Стельмаха, Ярослава Стельмаха, Степана Жупанина, Аглу Коваль, Дмитра Павличка, а також зарубіжних – Якоба і Вільгельма Грімм, Карла Коллоді, Астрід Ліндгрєн – діти читають у підручнику вперше. Доцільно розповісти, де і коли народився письменник, що відомо про його дитинство, на які теми його твори, чим вони подобаються читачам. Доречно прокласти місточок до відповідного матеріалу у посібниках "Я люблю читати", "Моя домашня читальня", щоб заохотити подальше знайомство дітей з цими чудовими авторами.

Змістова лінія **Досвід читацької діяльності** відображає у взаємозв'язку основні напрями опрацювання творів як художніх, так і науково-художніх. У назві цієї лінії ключове слово – *досвід*, що зумовлює певне переосмислення функцій роботи з текстами і нові акценти на державних вимогах до навчальних досягнень учнів.

У науковому розумінні досвід тлумачать як важливий елемент пізнавальної і практичної діяльності людини, коли вона створює власну систему уявлень про світ та своє місце у ньому. Це означає, що загальні поняття людина наповнює змістом, "пропущеним" через власний досвід. Тому суттєвою характеристикою досвіду як способу пізнання є можливість у процесі діяльності поєднати знання та вміння, домогтись практичних результатів. (Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002, с. 169–170).

Стосовно навчальної діяльності, зокрема читацької, така назва змістової лінії зобов'язує в організації роботи над текстом домогтись активного набуття *кожним учнем практичного досвіду*. Це стає можливим за умов, якщо: 1) у методичному апараті достатньо завдань для роботи учнів індивідуально і в парі; 2) вчитель застосовує цікаві продуктивні способи багаторазового перечитування текстів, які ведуть дітей до все глибшого осягнення та синтезування прочитаного – а на основі прочитаного передбачає творчі завдання (гра, інсценізація, доповнення, перетворення тексту тощо); 3) вчитель активно залучає життєвий і читацький досвід дітей; 4) літературні уявлення, поняття пропонують учням визначити і застосувати в контексті конкретних творів; наводити відповідні приклади; 5) систематично пропонує їм завдання різного рівня складності; 6) мотивує самоперевірку; 7) стимулює учнів висловлювати у відповідях особисте ставлення до об'єкта і результату діяльності; оцінювальні судження естетичного, морально-етичного, інтелектуального змісту, які набувають згодом розгорнутого рефлексивного характеру.

Отже, набуття читацького досвіду акцентує на автономності, правильності і свідомості дій учня, що націлено на формування його читацької компетентності. Звідси виправдані є перевага у вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів за цією змістовою лінією таких формулювань: *вміє самостійно назвати..., наводить приклади, практично розрізняє..., самостійно складає план, вміє користуватися планом, визначає основну думку твору і та ін.* Безперечно, цей рівень вимог слід відображувати у визначенні цілей та завдань уроку.

Доброю опорою для самоаналізу і самооцінки учнем своїх досягнень є виконання завдань блоку "*Перевір свої досягнення*". Виконуючи їх, учень має або пригадати, або самостійно сконструювати свої відповіді за чотирма елементами читацької компетентності: *знаю..., розумію..., можу пояснити..., вмію..., висловлюю ставлення, почуття...*

Як показав досвід роботи за цими блоками у 2 класі, в їх опрацюванні доцільно використати два підходи. Якщо розділ невеликий і тематично цілісний, ці завдання учні виконують у класі як засіб

узагальнення (скажімо, розділи "Цікава книга природи", "Байки", "Тарас Шевченко: сторінки життя і творчості", "Прийди, весно, з радістю!", "Візьму перо і спробую"). Стосовно великих за обсягом розділів радимо, щоб учні заздалегідь підготувалися вдома, а потім на узагальнювальному уроці вибірково повідомляли свої міркування. Важливо, щоб учні різного рівня підготовки і активності мали можливість висловитися. Відповіді учнів можна урізноманітнити, використовуючи прийоми "Мікрофон", "Продовжи речення", групові відповіді.

Техніка читання і рівень розуміння учнями текстів є взаємозв'язаними якістьми. Але *швидкість читання тоді доцільна, коли не втрачається розуміння прочитаного*. Психологи визначають розуміння як пізнавальний процес, спрямований на розкриття істотних зв'язків, відношень між об'єктами. При цьому відбувається взаємодія психічних процесів сприймання, пам'яті, мислення, кожен з них має свою функцію і послідовність. Спершу відбувається *орієнтування у фактичному змісті прочитаного*, потім етап *читання-аналізу*, розгорнутість якого залежить від складності тексту і підготовки дітей, завершує опрацювання тексту *поглиблений смисловий аналіз з метою проникнення у мотиви, почуття дійових осіб*.

Здатність до *читання-розуміння* розвивається поступово. У методичному апараті підручника ми прагнули поєднати у цьому процесі *когнітивний* аспект (знання і способи дій) з комунікативним (спілкування читачів за прочитаним). Перший аспект передбачає осягнення як змісту, так і структури тексту. Для цього у підручнику дітям пропонується чимало завдань. Наприклад, *щодо визначення місця, послідовності, тривалості подій у творі, перечитування тексту з метою пошуку відповіді на пізнавальні запитання*. (Що відкрив для себе у прочитаному? Які нові слова траплялися тобі у тексті? Що з прочитаного було незрозумілим? Запитай про це у вчителя. Яким рядкам тексту відповідає малюнок? У яких словах висловлено головну думку?) Наприклад, до оповідання "Наше відкриття". Простеж за текстом, як хлопчики обмірковували свої припущення щодо мурашиної мови. Які риси характеру виявили юні дослідники? Знайдіть і прочитайте, як змінювався настрій Митька протягом описаних подій. Чим це було зумовлено?

Когнітивна робота над текстом передбачає також усвідомлення третьокласниками побудови твору. Усвідомленню структури текстів сприяють різноманітні завдання. Передусім слід привертати увагу дітей до *заголовка*, якому належить особлива роль у виникненні у дітей інтересу до читання твору, визначення його головної думки. Інколи заголовки дозволяють поставити перед учнями проблемне зав-

дання. Заголовки текстів, що є у підручнику 3 класу, можуть бути цікавим об'єктом як безпосереднього, так і опосередкованого аналізу. Наприклад, погортай сторінки розділу. Зверни увагу на заголовки творів. Що вони підказують? (с. 7) Чи є в казці відповідь на запитання, яке міститься у її назві? Назви яких казок звучать як питальне речення? (с. 92) Які слова байки могли б бути її назвою? Чому саме? (с. 97) Як можна в назві оповідання відобразити його головну думку? (с. 115) Як по-іншому можна назвати це оповідання? (с. 185)

Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного реалізовано у змісті підручника за трьома напрямками. **Перший – опрацювання учнями спеціального розділу "Візьму перо і спробую"**, де вміщено вірші, оповідання, у яких розкривається захоплення дітей творчими справами, акцентовано на їхньому бажанні придумувати, уявляти, фантазувати, помічати щось нове. Завдання до творів цього розділу заохочують читачів до діалогу, доповнення, добору рим, слів, продовження текстів. Наприклад, *спробуй дібрати нові імена для мами, песика, ромашки, берізки* (с. 173); *чи можеш продовжити діалог дівчинки з цим чоловічком?* (с. 182); *продовжи ланцюжком римованих слів* (с. 183); *які казки ти міг би почути від друзів? А які придумати сам?* (с. 188) та ін.

Наступний напрям розвитку творчої діяльності – **виконання учнями творчих завдань за прочитаними творами**, яких чимало є у кожному розділі. Вони пропонуються за рубриками "Пофантазуйте", "Зіграємо виставу", "Завдання на вибір", "Будьте дослідниками". Наприклад, за темою "Поетичні твори" – назви пари слів, що римуються (с. 103); спробуй придумати продовження пригод гномів і хлопчика у лісі (с. 105); придумай розповідь про життя дівчинки, яка живе в місті біля моря. Як її звати, чим вона захоплюється? Про що б ти хотів її розпитати? (с. 109); які ще зустрічі чекають на допитливого вітерця? Придумай про це казку (с. 110) та інші.

Третій напрям – виконання учнями творчих завдань на основі сприймання різних видів мистецтва. У підручнику з цією метою вміщено ілюстрації картин відомих українських художників: Йосипа Бокшая "Золота осінь", Костянтина Трутовського "Одягають вінок", Марфи Тимченко "Я хотіла побачити місто!", Олени Камінської "Моя сестричка", Івана Гончара "Веснянки". Цей матеріал органічно пов'язаний з відповідними текстами, що сприяє емоційності сприймання твору, розвиває уяву, образне мислення.

Мотивують дітей до творчості і вміщені у розділі малюнки юних художників-ровесників з різних областей України. На це слід звернути особливу увагу, заохочуючи дітей до ілюстрування прочитаних творів, до участі у конкурсах творчих робіт.